

נחמון ליסט: צדק הקונוינטרן... (ד)

חלק רביעי: דוקטרינות

השנים 1923/24 היו שנות חוסר-עבודה והתנוונות פיזית ורוחנית, שנות ה"משרד" לעבודות-ציבוריות" — יום-עבודה אחד לשבוע ותזונה בפתקים של "המשביר" ומטבח-הפועלים. מציאות אכזרית כירסמה באידיאלים, לעגה למשימות, קיצצה מעוף, חסמה אפקים, זרעה אכזבה וייאוש. מרץ-עלומים התנדף בבטלה, מצא לו פורקן בוויכוחים לזהטים, בסערת-רוחות; חיפש מוצא, נקודת-אחיזה חדשה, תקוה אחרת, וככל שרבו הבטלה והמרירות גברו הוויכוחים ליד לשכות-העבודה ומטבחי-הפועלים, באהלים ובצריפים, על שפת-הים ובקרנות הרחובות, פעמים גם באמצעם, כי כלי-הרכב נדירים היו בימים ההם.

"הפועל רעב, הולך בטל", זעק ברל כצנלסון מרה בימים ההם. "המצוקה הקיפה את הציבור כולו, מן הפועל המומחה ועד העולה היושב במחנה ועיניו כלות לצאת מיוון-הבטלה ולחם-החסד. הפועל מתנוון. התקוה לחיים פרודוקטיביים, לקיום אנושי כלשהו בעבודה — ניטלת ממנו. עולמו הולך ונחרב."¹

"סבלו של העולה בארץ עובר כל גבול", הוסיף לזעקתו י. נמירובסקי. "אחרי שלש שנות עבודה ישן החלוץ בבגדי עבודתו או בחליפת 'אדם הראשון' מחוסר כתונת לבשרו, ומאחר לקום בשביל לחסוך ארוחת-בוקר, לפעמים גם צהריים..."²

גם אני עבדתי בעבודות היוזמות, עבודות-הדחק של הימים ההם. ישרנו חולות וסללנו כבישים ברחובות ללא בתים וללא תושבים, הלא הם רחובות בן-יהודה ופינסקר ההומים כיום מרכב ואדם, צפופי בתים, חנויות, בתי-קפה ומסעדות. יחד אתי עבדו שם מנהיגי פועלי-ציון: ישראל וְשֵׁר המנוח, וכן זאב אברמוביץ; האחד מלא מרץ, מטיף ללא הרף, והשני שותק, נתון למחשבותיו, מוביל את מריצת-החול בעצלתיים אך ברצון, מתאמץ שלא לפגור אחרי קריאות ה"לילה!" וקצב העבודה המהיר של הימים ההם, ושפמו מלא זיעה ואבק.

אכלתי אבק ורווייתי זיעה ככל פועלי-הדחק של אז, אך לא הייתי מן הסובלים ביותר. לקבוצתי, קבוצת "הכוח", יצא שם טוב, וגדולי הקבלנים של התקופה — ברמן, מווס ואחרים — היו מוסרים לה את רוב עבודותיהם המועטות. נוסף לכך עמדה לצדי אותה נפש טובה — ליוסיה איידלסון — אשר יחד עם אברהם מינדלין המנוח עברנו אתה מאמור בדרך טיפלים ובאטום, קושטא וביירות עד תל-אביב. אביה של ליוסיה, בעל בית-חרושת למשקאות קלים, צייד אותה בקומקום בעל תחתית כפולה — ובה זהב ששימש לכיסוי הוצאות-הדרך של שלשתנו. ליוסיה, שהיתה סטודנטית מצטיינת מן השנה השלישית בפ'קולטה לרפואה, לא שבתה אף יום אחד בארץ. בתחילה עבדה במשק-בית, כמנהג רבות מן החלוצות כימים ההם, בעיקר אצל הזמר הר-מלח המנוח.

וכמנהג הימים ההם היתה מביאה לי מהארוחות שהיתה מכינה במקום עבודתה. אחר־כך עברה ליזויה לעבודה כאחות בבית־החולים "הדסה", שעמד אז ברחוב נחלת־בנימין סמוך למשכנה של מועצת פועלי יפו—תל־אביב. אז הייתי אני מכין את הארוחות בשביל שנינו. זמן־מה התגוררנו ארבעה בחדר יפה ומרווח, יחד עם רחל וסיומה מבאקו³, בבית בן שתי קומות מאחרי רחוב גאולה. מעלינו גר אליעזר קפלן המנוח עם רעייתו. לפני כן היה לנו חדר בבית האחרון — כיום לפני האחרון — ברחוב גאולה סמוך לים. עד עתה שמור באזני זעף הגלים, הסופות והרעמים, שאותם היה החדר הזה מלא בימות הגשמים. מאז שובי לארץ גרתי שוב סמוך לים ברחוב הירקון. הגלים הוסיפו לזעוף, הרעמים לרעום והסופות להשתולל, אולם לי נדמה היה שהים נעשה מרוסן, שקט יותר, בדומה לוויכוחים ששכנו, לרוחות שרגעו — להוציא פרשיות ללא אידיאולוגיה, "עסקי ביש" וענייני־איש.

לא הייתי בין המתווכחים, אך הקשבתי קשב רב לדבריהם. האמונה בבניית ארץ בכוח העבודה ובשיטת ההגשמה־העצמית התערערה בי, והדרך של הטלת נטל הבנין הזה על הפועלים נראתה לי מוטעית ובלתי־מוסרית כאחת. תרתי אחר דרכים חדשות ובעלי־ברית אחרים על מקום היהודים העשירים שלא הזדרזו לעלות לארץ — ובמידה שאמנם עשו זאת שימש להם בנין הארץ כסות לשמירת הונם ורווחיהם. באנגלים לא האמנתי מעולם. לא תליתי בהם שום תקווה. עוד בשבועות הראשונים לבואי ארצה, כאשר ידידי הטוב כרמי — שפה היטיב לשיר ולפרוט על באלאליקה בהנעימו את הערבים שלנו ב"מסילה חדשה" עלייד קושטא — הציע לי להצטרף יחד אתו לונדר־מריה האנגלית, בטענה שזהו שירות לאומי חשוב, דחיתי זאת בשאט־נפש על אף הפיתוי של הכובע הגבוה והחגורה האדומה. בחוץ־לארץ עוד חשבתי שהאנגלים לפחות לא יפריעו את הגשמתה של הצהרת־בלפור, והנה בארץ נוכחתי חי־ש־מהר לדעת שאמנם מתנהגים הם בארץ־ישראל כבכל קולוניה אחרת — מפריעים להתפת־חותה ואדישים לצרכי תושביה.

אז חדל הקומוניזם להיות בעיני נושא לאהדה אפלטונית והמהפכה הסוציאלית הצטיירה לי כמוצא; ברית־המועצות ותנועת־הפועלים המהפכנית בעולם נצטיירו לי כבעלות־ברית. הטיתי אוזן קשבת לדבריהם של אלה שדגלו בהן.

אֵי־הַבְּנֵה הַיִּסְטוֹרִית

וכך הייתי עד מן הצד, חוזה פאסיבי בדבר הנראה עכשיו כטעות היסטורית ולמעשה היה חלק מן ההיסטוריה של התנועה הקומוניסטית העולמית, התחלתו של אותו תהליך שהוליד מפרוגרמטיות לפרגמטיות, מאידיאליזם לאופורטוניזם, מאידיאור־לוגיה — למשחק בה, מעקרונות — לדיאלקטיקה של תהפוכות.

פק"פ ופק"פ השתדלו אז שתיהן להתקבל אל שורות הקומוניטרן. השניה היתה מריצה למוסקבה חדשים־לבקרים תזכירים מפולפלים מלאי השמצות נגד יריביה ה"ציוניסט־לאך" של הפק"פ. פעילי פק"פ — איטקין וקוטיק, אשר עליהם כבר דובר⁴; וייגאסין הנגר, שעזב את "הגיהנום הציוני" בדרך בגדאד. הגיע לברית־המועצות ושם נעלם;

מנדלי "דער בעקער", בחור עליו ויפה-תואר שהיטיב לחייך אך התקשה מאד בביאורים תיאורטיים — הם וזולתם ייחסו חשיבות לחתימתו של אחד חבר הוועד של אגודת-פועלי-המתכת, חלוץ הפרולטריון במושגים הקומוניסטיים בימים ההם, והם הלעיטוני בתזכיריהם.

לא יכולתי לעשות את מבוקשם. הניהיליזם של ק"פ, יחסה השלילי ל"ישוב" ולארץ, דחו אותי מהם. תזכיריהם רק חיזקו בי את הרושם שהקומינטרן נוטה חסד לפק"פ — והכרתי לו טובה על זאת. אך טבעי היה אז בעיני שבמוסקבה מעדיפים את פק"פ על ק"פ, כי הראשונה התיחסה אז בחיוב אל ה"ישוב", הועידה לו תפקיד פרוגרסיבי בפיתוח הארץ כשם שייחדה תפקיד מהפכני לפועל היהודי — לא רק בפלשתינה אלא גם בכל המזרח התיכון. אולם לאור מה שהתרחש אחר-כך מסתבר שלא בזכות זאת קיבל הקומינטרן את פק"פ אל שורותיו, והשאלה הכפולה תלויה ועומדת: אם היתה כאן טעות היסטורית או אולי פעל כאן אותו טכסיס, אותו משחק ששיחק ראדק עם פועלי-ציון-שמאל שלש שנים קודם-לכן,⁵ הפעם בתוצאות טראגיות ביותר.

כי למעשה היתה עמדתה השלילית של ק"פ קרובה יותר ל"רוולוציה" של לנין בקונגרס השני של הקומינטרן מאשר זו של פק"פ, הולמת יותר את יחסו של האינטר-נציונל השלישי אל ה"ישוב" ואל הקומוניסטים היהודים בשנים הבאות. מנהיגי הקומינטרן בתקופה ההיא שבה נתקבלה פק"פ אל שורות האינטרנציונל לא השפילו לראות את הנולד — נכון יותר: הם לא יכלו לתאר לעצמם שיוכל "להיולד" כדבר הזה. אין ספק שכבר אז היו לנגד עיניהם שיקולים טכסיסיים של שימוש ב"ישוב" ובקומוניסטים היהודים לשם החדרת הקומוניזם לרחוב הערבי, שהיה אז סגור-מסוגר בפניו, החובה אשר הטילו על פק"פ ליהפך למפלגה ערבית בתכנה ובהרפבה — תוכיה. אולם אין טעם לחשוך שפאילו כבר אז ידע ראדק וידע ראסקולניקוב, שבא על מקומו למחלקת-המזרח של הקומינטרן, שהצטרפות פק"פ לאינטרנציונל הקומוניסטי תביא את חבריה היהודים לידי כך שיראו בפרעות נגד ה"ישוב" מעשה מהפכני.

חובתו של יוסף

קרל ראדק, האיש שניהל את המו"מ עם פק"פ וביצע את ההצטרפות, גילה בדיונים שהתנהלו במוסדות הקומינטרן מסביב לבקשת פועלי-ציון-שמאל להצטרף לאינטר-נציונל הבנה לבעיות הספציפיות של העמלים היהודים, ובהזדמנות זו נשא דברי תוכחה נגד הקומוניסטים, בייחוד היהודים, המתעלמים מבעיות אלו ואינם נלחמים באנטישמיות — דברים שאפשר היה להפנותם אל חברי פק"פ אחרי הפרעות ב"ישוב ובמידה ידועה אל חברי מק"י כיום.

ואשר לראסקולניקוב, הרי הוא נמנה על אותם מעטים מן המנהיגים הקומוניסטיים הוותיקים שבחרו להגר מארצם ובלבד שלא להיות מעורבים בפרשת הסטאליניזם עקוב-הדמים — לא כעד שותק או מוחא-כף, לא כתלן ולא כקרנבן המחפה על הרשע. לא כאן המקום לעמוד על התעלומה הגדולה של התנהגות הבולשביקים הוותיקים במשפט-מוסקבה, אולם מאחר שהזכרנו כאן את ראסקולניקוב אולי כדאי להביא

עדות של ניקולאי בוכארין, אותו פגשתי בפאריז ב־1936 בדרכו למוסקבה, שנתיים לפני סופו הטראגי. נוכחתי בפגישות מפלגתיות אתו בחוגים מצומצמים סגורים ונדהמתי לראות את העצבות הנסוכה על פניו. שש שנים קודם־לכן פגשתי בקונגרס של הקומינטרן, שבו היה הוא הרוח החיה. פניו קרנו אז מאור אינטלקטואלי, אף כי במסדרוני הקונגרס דיברו בגלוי על המריבה בינו לבין סטאלין. דומה שהוא לא חשש אז לנצחוננו של זה האחרון עליו, אבל בפאריז נראה היה שאין לו כל ספק בכך. נראה היה בו כאילו יודע הוא את הצפוי לו במוסקבה. אף־על־פי־כן לא היסס לחזור שמה; יתירה מזו: הוא נפגש בפאריז עם מנהיג המנשביקים, ניקולאייבסקי, ולא הסתיר את הדבר, אף כי היה לו יסוד לחשוש שהדבר ינוצל לרעתו. והוא בדיוק שקרה במשפטו. מקום שם הפך וישינסקי את הפגישה להוכחה חותכת ל"בגידתו" של בוכארין.

כאמור, בוכארין לא היה היחיד שחזר למוסקבה מרצונו. ראסקולניקוב לא עשה זאת. אמנם הוא נקרא לחזור לשם בשלב מאוחר הרבה יותר, ב־1938, אחרי שורה של משפטי־ראנה שהוכיחו בעליל את הצפוי לחוזרים. אולם שלא כקרסטנינסקי, קאראצ'אן ושגרירים סובייטיים אחרים שנקראו לשוב באותו זמן, חזרו ונעלמו — העזו ראסקולניקוב, שהיה אז שגריר ברה"מ בסופיה, להמרות את פקודת הוועד המרכזי, עבר לפאריז והוקיע בגלוי את מעשי סטאלין.⁶

שירות רב־ערך עשה מכון־רינגלבלום בפרסמו את המסמכים הנוגעים למו"מ בין הקומינטרן לבין פועי־צ'שמאל בראשית שנות ה־20. פרטי הדברים שקדמו להצטרפות פק"פ לאינטרנאציונל הקומוניסטי — וכן פרטי היחסים ביניהם אחר־כך — נשאר נעלמים ברובם. האישים שהשתתפו במו"מ על ההצטרפות, הן מצד פק"פ הן מצד הקומינטרן, נשחקו כולם תחת גלגלי הסטאליניזם והמסמכים הנוגעים לדבר מונחים כאבן בלא הופכים, גנוזים במרתפי הארכיונים הסודיים במוסקבה באין סיכוי להוציאם משם או לעיין בהם. על־פי נס נשארה מהתקופה הרחוקה היא עדות חיה חשובה, זו של יוסף ברזלי. האישה השתתף בחיבור התזכירים של פק"פ לקומינטרן נגד פק"פ; הוא היה חבר הוועדה הפאריטטית של שתי המפלגות, שהורכבה לפי דרישת הקומינטרן כדי לעבד מצע של איחוד ביניהן; הוא היה היחיד משלושת חבריו מן הקפ"פ שנשאר בוועד המרכזי של המפלגה המאוחדת, ומתוך כך היתה לו אינפורמציה רחבה על המו"מ שהתנהל אז וקודם־לכן עם הקומינטרן. נוסף לכל אלה הכיר מקרוב את אנשי המחלקה המזרחית של הקומינטרן מתוך הקשרים אתם — ובתקופה מאוחרת יותר, גם מתוך עבודתו במחלקה זו. מן הראוי הוא שיתן את עדותו.

דניאל

את המו"מ עם הקומינטרן ניהל וסיים בהצלחה מנהיג פק"פ, דניאל. גרם מזלו והוא נאסר בדרכו למוסקבה ב־1923 ונשאר בכלא בלטביה משך ששה חדשים. כך נתאחרה קבלת המפלגה לקומינטרן עד פברואר 1924.

דניאל, על שם בנו הצעיר דני — הוא אבו־זיאם, על שם בנו הבכור זיאמה, הוא חג'ר, הוא פנחס כץ, ובשמו האמיתי וולף אוורבוך — הנו אחיו של אלקסנדר חשין, ממיסדי

תנועת פועלי-ציון ברוסיה, חברים של בר בורוכוב, של נשיא-המדינה המנוח יצחק בן-צבי ושל דוד בן-גוריון. חברי פק"ס והפראקציה הדביקו לו את שם-החיבה "דער אלטער" (הזקן) משום שהיה מבוגר מיתר חברי המפלגה, ובעיקר — בגלל נסיונו המפלגתי העשיר וידיעותיו הרחבות.

דניאל היה מזכיר ה"י.פ.ס" (יידישע קאמוניסטישע פארטיי — המפלגה הקומוניסטית היהודית פוע"צ) באוקראינה, ובשמה השתתף בוועידת-דנציג של הברית העולמית פועלי-ציון (שמאל), שנגמרה בכשלון המו"מ עם הקומינטרן ובפילוג התנועה. דניאל היה מאלה שנטו לקבל את תנאיו של הקומינטרן ולוותר על הסעיף הפלשתינאי, ה"ליקוידאטורים" (חסלנים), כפי שכינו אותם חבריהם שנשארו נאמנים לסעיף הנ"ל. אך ראה זה פלא: דניאל החסלן לא חזר לברה"מ אלא בא לארץ בנובמבר 1922 וקשר בה את גורלו. מי שהכיר אותו יודע שהוא לא היה עוזב את ארץ-ישראל לולא חזקה עליו פקודת הקומינטרן אחרי מאורעות 1929, כשקומוניסטים ערבים הועמדו בראש המפלגה באופן אדמיניסטרטיבי על מקום המנהיגים היהודים הנבחרים.

דניאל היה מהפכן רומנטי; אהב פילפול והיה ממש משתפר — ומשפר את שומעיו — בתיאוריות ובמינוח מארקסיסטיים. עם זאת חיפש מקוריות וחתר למעשיות. דניאל לא העמיק הגות, אך שופע ומבריק היה במחשבתו. במידה שהיתה אידיאולוגיה לפק"ס, חותם מחשבתו של דניאל היה טבוע בה. בקומינטרן התיחסו אליו ואל התיאוריות שלו בחשד של "ציונות", ויש להודות שהיה קורטוב של אמת בחשד זה, אם הפוונה בכך לקשר נפשי אל הארץ ואל המוני היהודים. דניאל אהב מאד את העממות היהודית, דיבר בסגנון זה והיה עוטרף את מחשבתו המארקסיסטית ביידיש עסיטית. במפלגה פיבדו אותו וחיבכוהו. הוא לא היה נואם מזהיר, למרות גטייתו העזה לריטר ריקה, אך חמיד היה בדבריו כדי לעורר את המחשבה ולפרנסה. מכל-מקום, "רפראט" (הרצאה) של דניאל היה יום-חג לחברי המפלגה והפראקציה, ורק אלה שמסירותם ונאמנותם בדקה זוכים היו להשתתף במאורע. אפילו האופוזיציונרים, הנרגנים התמידיים שהיו מחטטים באורח-חיהם של מנהיגי המפלגה, היו מכוונים את חיציהם נגד מאניה, אשתו של דניאל, אף שדווקא היא הצטיינה בחילוקי-הדעות שלה עם בעלה. יש לומר שגם היא היתה עשירה בידיעות ובנסיון מפלגתי, מחוננת בדעה ושיפוט עצמאיים. עוד קודם הפירי את דניאל שמעתי מדברים עליו בחוגי הפראקציה והמפלגה, בייחוד על הופעתו בוועידת-ההסתדרות השנייה, חודש אחרי בואו ארצה — הופעה שהשאירה רושם עמוק לא בחוגים הנ"ל בלבד. הוא דיבר יידיש — זכות מיוחדת שהעניקו לו באורח יוצא-מן-הכלל — משך שעתיים. בן-גוריון השיב לו בנאום שארך חמש שעות רצופות...

מיסטיקה ערבית ומשיחות יהודית

עם כל זיקתו העמוקה לעם היהודי, הקדיש דניאל תשומת-לב רבה לתנועה הלאומית הערבית. כלאימת שגודמן לי לסור אל ביתו, ואחר-כך כשגרנו יחד, ראיתי שקוע בכרכים עבים של מזרחנים אנגלים, צרפתים, רוסים והונגרים. אל "העבודה הערבית",

כפי שהיו נוהגים לכנותה במפלגה, התיחס דניאל כאל מלאכת־קודש. היו לו עוזרים דוברי־ערבית — אדיוטאנטים (שלישים) היינו קוראים להם — נוח'קה פוליאק, יליד הארץ, טיפוס של הרפתקן שפרט לכך שידע ערבית השכיל גם להתחבב על ערבים; יצחקי הממושקף מחיפה; גם לוקאצ'ר,⁷ שהיה נלווה אל דניאל במקרים חשובים ביותר; אייזנברג, שעסק בעיקר בהדפסת ספרות בערבית בבית־הדפוס המחתרתי של המפלגה. בעזרתם היה דניאל מקיים את הפגישות עם האישים הערבים המעטים שעמדו בקשרים עם המפלגה בימים ההם. דניאל אף הסתכן ביודעים בפגישות עם אותו בעל בית־הדפוס הערבי בחיפה שהיה מדפיס את הספרות הליגלית של פק"פ בערבית, בעילום־שמה, אף שהיה האיש חשוד מאד בקשרים עם המשטרה. פגישות אלו התקיימו לפי דרישתו של אותו האיש, שדבר קיומו של דניאל נודע לו באורח מסתורי למדי (דבר שהוסיף חשד לחשדות שהטילו בו), והוא איים להפסיק את העבודה אם מבוקשו לא יותן לו. כה חשובה היתה עבודה ערבית זו — הפצת ספרות מודפסת — עד שמזכירות המפלגה ניאותרה לפגישות מסוכנות אלו, לאחר שדניאל עצמו עמד על כך בתוקף.

אין ספק שדניאל נשא אז בלבו את הרעיון שהיה מקובל מאד על האגף הקומוניסטי של פוע"צ ברוסיה — צירוף של מיסטיקה מהפכנית ומשיחית כאחת ורצון עז לשמש את המהפכה הסוציאליטית במזרח — הרעיון שלפיו שליחות היסטורית מוטלת על הפרולטריון היהודי בארץ לעורר את ההכרה המעמדית בקרב העמלים הערבים, לארגנם, ולצעוד יחד אתם נגד האימפריאליזם. דניאל האמין בכך, הקדיש הרבה מזמנו, ממצו וממחשבתו לארגון מפלגות קומוניסטיות בארצות השכנות, וחלם להיות מעין "לנין של חצי־האי ערב". אותה תקופה קצרה — שנתיים או שלש אחרי קבלת פק"פ לקומינטרן — עוד הביטו על זה במוסקבה בעין יפה. אבל על גבור הלחץ למען ה"ערביוציה" של המפלגה הפכה שליחות היסטורית זו בעיני הקומינטרן מעין "אימפריאליזם ציוני" ו"אמביציות" אישיות של דניאל. בשעות הגורליות לא היססו בג.פ.או. ובנ.ק.ו.ד. לטפול זאת על דניאל וחברי פק"פ אחרים שנפלו לידיהם. האמת היא ש"אימפריאליזם ציוני" זה לא היה למעשה אלא פרי מהפכנות מופרות, מעין אקזוטיזם מהפכני ואמונה תמימה ביותר באינטרנאציונליזם.

בורגני, שמנמן ועב־שפם

אחרי הפרעות של 1929 נאלץ דניאל, לפי דרישתו המפורשת של הקומינטרן, לעזוב את הארץ. שנים אחדות הוסיף עוד לשרת את הקומינטרן בשליחויות חשובות, שגם הן היו לו לרועץ בשעה הגורלית. כך, למשל, היה שליח הקומינטרן ברומניה. אירע לו שהצליח להימלט משיבת הוועד המרכזי של המפלגה בבוקארשט שעה שרוב המש"תתפים בה נפלו בידי ה"סיגוראנצה".⁸ מעשה נועז זה של מהפכן מנוסה בעבודה מחתרתית הופיע אחר־כך בכתב־האישום נגד דניאל, במשפט האדמיניסטרטיבי שערך לו הקולגיום של הג.פ.או., כהוכחה לקשריו אל המשטרה החשאית הרומנית שפאליו הניחה לו להימלט — אף כי אחרי שובו של דניאל משליחותו הפקידה המפלגה

הקומוניסטית הרוסית בידיו את התפקיד החשוב של מזכיר תא-המפלגה בבית-החרושת הגדול לטרקטורים ברוסטוב. אחד המפעלים הגדולים או בברה"מ. יוסף ברזלי, שנפגש עם דניאל בבית-הכלא לזביאנקה במוסקבה, מצא אצלו אותה חמימות מהפכנית שאיפיינה אותו. הוא לא רצה להאמין בעובדות, היה משוכנע שמאסרו ומשפטו אינם אלא טעות אחת, אף האמין שיוכל להוכיח זאת. יוסף יעץ לו לקבל עליו את הדין של 5 שנות מאסר שהטילו עליו ולא להסתבך בעירעורים. דניאל לא קיבל את עצתו, עירער על המשפט נגדו, נדון למיתה כרבים אחרים במשפט חוזר בימים ההם, והוצא להורג בחטף, יחד עם הרבה אסירים אחרים, באותו בית-כלא הידוע-לשימצה, בקיץ 1941, אחרי פרוץ המלחמה עם גרמניה, בזמן הפינוי של הבירה הסובייטית מאימתם של גיסות היטלר המתקרבים.

לפני הכירי את דניאל במפלגה משך את תשומת-לבי, בשעות הפנאי שאותן הייתי מבלה על החולות של שפת-הים בתל-אביב, אחד טיפוס בורגני, לפי המושגים החלוציים של הימים ההם, שמנמן, בעל כרס ועב-שפם, לבוש חליפה ומקל בידו, המתהלך אנה ואנה משך שעות רבות עם אחד חלוץ מובהק, סגפן לפי מראהו ולבושו, והם שקועים בשיחה עמוקה, האחד מדבר וחברו בולע את דבריו, כשמצחו ומשקפיו עולים ויורדים ללא הרף. היה זה דניאל ועמו מי שעתיד להיות תלמידו הטוב ביותר במארכסיזם: נחמן לשצ'ינסקי, ניוני בפי רעיו.⁹

ועוד פגשתי בדניאל לאחר זמן, בהיותי חבר "קבוצת בורוכוב", כשבאתי עם יצחקי המנוח להקביל את פני זאב אברמוביץ' ורעייתו לידיה בערב יום בואם ארצה. בחדר-מלון קטן ברחוב ליליינבלום, אם זכרוני אינו מטעני, עמדו מזוודות פתוחות ולידיה התעסקה בהן כשנפתחה הדלת ונכנס הטיפוס הספק-בורגני עב-השפם. הפגישה היתה צוננת, מלאה שתיקות ואי-נוחות. ראיתי את החיך הספק-ביישני, מהול בעצבות ולעג קל, על פניו של דניאל, וחשבתי כי הפגישה הצוננת היא שגרמה; למעשה, כפי שנוכחתי לדעת כעבור זמן, היה חיך זה מלווה אותו תמיד, חוץ מאשר בישיבות והרצאות שבהן היו פניו לובשים ארשת רצינית ביותר. דניאל לא נשאר זמן רב אצל האברמוביציים, ובצאתו נודע לי שזהו ה"ליקוידאטור" ושיחסם הקר של האברמובי-ציים אל חברים-למפלגה-ולמאבק מימי המהפכה הסואנים ברוסיה נבע מכך שזאב אברמוביץ' בא לארץ-ישראל מטעם מפלגת ה"ס"ד (סוציאל-דמוקרטים) פועל-ציון כדי לשמש משקל-שפנגד לפעילותו של דניאל בארץ.

"מארגאריטקעלאך אין וואלד"

כשהצטרפתי לפק"פ הייתי נפגש עם דניאל בביתו הקונספירטיבי אחת לשבוע וגם יותר מזה. כאשר היה בא לירושלים היה מתארח אצלי. היו אלו פגישות תכליתיות בענייני המפלגה. במוסקבה, בימי קונגרס הקומינטרן הששי ומליאת הוועד העולמי של מופ"ר¹⁰ בקיץ 1928, גרנו יחד במלון סיוזנאיה ברחוב טברסקאיה. היחסים בין הקומינטרן לפק"פ היו אז מתוחים למדי והלחץ של מוסקבה לערביזציה גבר והלך. דניאל סבל מאד מן ההאשמות והחדשות שטפלו חברי המחלקה המזרחית על המפלגה

ומנהיגיה, בעיקר עליו, הוא היה שופך לפני את מרי-שיחו. קשרינו נעשו אז ידידותיים יותר ונהדדקו עוד יותר בשובי ממוסקבה לארץ, כשעברתי לגור יחד אתו ועם יוסף ברזלי במשכן הקונספירטיבי של מרכז-המפלגה בבית-צפפה ליד ירושלים, בבית זה נערכו הישיבות של מזכירות המפלגה ונתקיימו פגישות חשובות ביותר, בעוד אשר הישיבות של מליאת-המרכז ומועצות-המפלגה היו נערכות לא הרחק משם, בבית ערבי בן שתי קומות שעמד על כביש בית-לחם, בשטח הנמצא עתה בממלכת-הירדן.

יושבים היינו סגורים-ומסוגרים בבית ההוא — קוראים, כותבים, מתווכחים, מכינים את ארוחותינו מן המזונות שהיה ה"אפאראט" הטכני (מורכב חברים קונספירטיביים ביותר) ממציא לנו. רק בערבים היינו יוצאים לטיול קצר בסביבה, בעיקר לאורך מסילת-הברזל, והיינו חוזרים על עקבותינו בזהירות מרובה. רדיפות המשטרה, המאסרים והגירושים גברו בימים ההם וה"אפאראט" הטכני עמל קשה להבטיח את שלום היושבים בבית הקונספירטיבי, בייחוד בצאתם לפגישות, ישיבות ואסיפות.

דניאל אהב לשיר. תכופות היה "נקרע" מכתבה או מקריאה, מסתובב בחדר ומפזם שירים ביידיש, בייחוד את השיר האהוב עליו, "מארגאריטקעלאך אין וואלד" (קולניות ביער) של זלמן שניאור. מטעמים קונספירטיביים לא היה קולו מתרומם מעל שפמו כביכול, אבל נראה היה שהוא נהנה מאד מן השירה.

אגב, על בית זה שבבית-צפפה עברו מאורעות ליריים פחות, שעלולים היו להסתיים סיום טראגי. היה זה בימי הפרעות של 1929. אני ואניוטה היינו כבר בדמשק. דניאל נעדר אז מן הארץ. בבית הקונספירטיבי גר אז יוסף ברזלי, ויחד אתו שליח הקומיני-טרן, הסינטור הצ'כי שמראל. תושבי הכפר, שראו בגרי הבית יהודים, זממו להתנפל עליהם. יוסף ושמראל ניצלו ממוות בטוח ברגע האחרון, כשחברי המפלגה הזעיקו את ה"הגנה" מירושלים והעבירום תחת משמר כבוד מבית-צפפה. שמראל, שחש בפרעות מקרוב וניצל הודות ל"הגנה" האימפריאליסטית, הצטרף תחילה לדעת המפלגה שמיאנה לראות בהן התפרצות אנטי-אימפריאליסטית, אך גם הוא נכנע לבסוף לדעת הקומינטרן.

קמצנותו של הוועד הפועל הערבי

לא קל היה לדניאל לשכנע את הקומינטרן לקבל את פק"פ אל שורותיו, וכפליים קשה היה לו להתגבר על הקשיים שעוררה הצטרפות זו במפלגה עצמה ומסביבה. במלוא מובן המלה אפשר לומר שהוא ניהל מאבק מבחוץ ומבפנים.

ראשית-כל היה עליו לשכנע את חברי קפ"פ, יריביו החריפים, בצורך האיחוד עם פק"פ, כי זאת דרש הקומינטרן כתנאי לאישור סניפו בפלשתין. היה זה תפקיד על-אנושי בתנאי ההשמצות והשיקוצים ההדדיים שהטילו שתי הקבוצות הקומוניסטיות אחת על רעותה, ובכל-זאת מילא אותו דניאל בהצלחה. יוסף ברזלי היה אחד הראשונים ממנהיגי קפ"פ שעבר אל צדו. כפי שסיפר לי באחרונה, הושפע אז מאד מן הארגומנטציה של דניאל באשר לסיכויי הפעולה בהסתדרות והחזות שהעלה לפניו מתהליכי ההתפתחות בקרב ה"ישוב".

אחרי יוסף הצטרפו לפק"פ יתר מנהיגי קפ"פ ואתם רוב חבריהם, פרט לאיטקין ועוד כמה קנאים ששללו כל אפשרות של קיום מפלגה קומוניסטית בארץ, ורובם הגדול של אלה נסעו לחוץ-לארץ. אולם כשבטלה האופוזיציה מבחוץ קמה אופוזיציה בתוך פק"פ. זו היתה מורכבת בעיקר חסידי קפ"פ לשעבר ואליהם נוספו דווקא אלמנטים מבין אלה שלא רצו לוותר על הסעיף הפלשתינאי. היה זה ה"טאנדם" משה—מנחם¹¹ והנוהרים אחריהם, אשר יחד עם הנקודה הפלשתינאית איבדו גם את אמנותם במפלגה וגם את מקומותיהם בוועד המרכזי. עכשיו טענו אף הם שבארץ אין מקום למפלגה קומוניסטית והם הציעו להפוך את המפלגה לחוגים מארקסיסטיים עיוניים. ברבות הימים טושטשו ההבדלים בין האופוזיציונרים מקרב חברי קפ"פ לשעבר וחסידי משה—מנחם. כולם הפנו את חיצי בקרתם המרה נגד ה"אפאראצ'יקים" וה"פונקציונרים", נגד מה שהם כינו "אופורטוניזם" לגבי ההסתדרות, נגד ההשתתפות בבחירות לאסיפת-הנבחרים, ובעיקר נגד האיסור לעזוב את הארץ, שאותו הטילה המפלגה על חבריה. בקרב האופוזיציונרים בשטח זה היו כאלה שהרחיקו לכת ופנו באורח הפגנתי אל הוועד הפועל הערבי בבקשה לעזור להם לעזוב את הארץ. כה גדולה היתה קמצנותם של חברי הוועד הנ"ל, או סלידתם מכל מגע עם יהודים, עד שהם לא נענו לבקשה זו. רבים מן האופוזיציונרים האלה מצאו אפשרויות אחרות להגשים את משימתם. אחרים נשאר בארץ על-כרחם. בתוכם אותו זוג סימפתי, טיפוסים אמיתיים של עמלים ישרים, שצריפם בכרם-התימנים שימש בימים ההם זמן רב בית-ועד למפלגה ולפראקציה. כל היום וגם בערבים ישבו שם חברים בישיבות או סתם בשיחות כשבעלת הצריף כפופה על גיגית-הכביסה ובעלה, שהפך אחר-כך טפסן סוג א', עוזר על-ידיה ומגהץ בידו (הם התפרנסו מפכיסה). עכשיו הם סבא וסבתא מאושרים, הורים לבת חברת-קיבוץ.

ציונות אנטי-ציונית

פק"פ ויתרה על ייחודה היהודי וקיבלה עליה את צו הקומינטרן להיעשות מפלגה ערבית בהרפכה ובתכונה. בינתיים היתה מורכבת אך-זרוע יהודים, להוציא ערבים בודדים ביפו ובחיפה, ופעולתה התנהלה בתוך הישוב היהודי. אז היו לה כמה תיאוריות מקוריות, לא חיקוי סתם של המצע הקומוניסטי המשותף לכל הארצות הקולוניאליות. מיד לאחר מלחמת-העולם השניה נזדמן לי לשמוע בפאריז את נאומיהם של מנהיגי מק"י, מאיר וילנר ושמואל מיקוניס. הם פיתחו את התיאוריה של שילוב האינטרסים של הישוב היהודי והערבי במאבק נגד מדיניות-המכס של השלטון הבריטי, המפריעה את ההתפתחות הכלכלית של הארץ — האחד ביתר-הצלחה ומשנהו בגימגום-מה. דימיתי או לשמוע קולות מן העבר.

תיאוריות אלו היו, כאמור, בעיקרן פרי מחשבתו של דניאל. התוודעתי אליהן מתוך קריאה בספרות פק"פ הפראקציה עוד קודם הצטרפותי למפלגה ולמדתין על-בוריין לאחר-מכן. אין בידי הביאן כלשונן מהמקור, וגם אין זה מפורטתי, כפי שהסברתי בראשית הפרקים האלה: אני מסתמך על זכרוני ועל התרשמותי מאז. עם זאת חזקה

עלי שהדברים נכונים, שהרי כה הרביתי לדבר ולהרצות עליהם משך ארבע שנות פעילותי בפראקציה ובפק"פ...

היו אלו תיאוריות "פרופלשתינאיות" ביסודן, אם גם בכסות של אנטי-ציונות חריפה. פק"פ ויתרה על הסעיף הפלשתינאי, אך החליפתו במה שאפשר לקרוא לו "ישובים". לפי תיאוריה זו לא די שהציונות היא ריאקציונית, בורגנית, לאומנית ובעלת-בריתו של האימפריאליזם אלא שהיא גם פשטה את הרגל. במידה שהיא קיימת רק מפריעה היא את התפתחות הארץ, כולל ה"ישוב" עצמו. כדי שיישוב זה יתפתח ויגדל, עליו להשתחרר מן האפטרופסות הציוניות, לחדול מהקמת משק לאומי נבדל, ולהשתלב בתהליכים של התפתחות הארץ על כל יושביה.

את התעמולה למען ה"עליה" ואת ארגונה יש להוקיע כמעשי-מרמה — הורתה תיאוריה זו — אך עצם התופעה הזאת היא תהליך היסטורי, כורח אובייקטיבי, תוצאת התנאים המדיניים והכלכליים אשר בהם חיים המוני היהודים בארצות מזרח-אירופה, שאז היו נתונות, רופן-ככולן, לשלטון ריאקציוני ואנטישמי מובהק. ולא רק המוני העמלים היהודים במזרח-אירופה חיים בתנאים כאלה: גם העשירים בהם, ואפילו אלה החיים בארצות הדמוקרטיות של מערב-אירופה ואמריקה, נדחפים היו להגר לארץ עקב המשבר ששרר אז בענפי-הכלכלה היהודיים המסורתיים (טקסטיל, הלבשה וכו') ועקב אפליה גזעית ודתית. אין זה ענין לאידיאולוגיה, טענה פק"פ, ואין זה חשוב אם הדבר מוצא חן בעינינו או לא; זהו תהליך טבעי, בדומה לתהליך של הצבר ההון, או הנדידה מן הכפר אל העיר — עובדה היסטורית ולא עוד, וכמו שאין הגיון להתנגד להצבר ההון, או ליציאה מן הכפר, כך אין הגיון במלחמה נגד הגירה יהודית לארץ-ישראל.

זאת ועוד: פק"פ ראתה בהצהרת-בלפור את ברית הציונות עם האימפריאליזם האנגלי, לעגה לבית הלאומי שתחת משמר הפידונים האנגלים, והוקיעה את תכניה נגד העם הערבי. יחד עם זה הכירה בעובדה שהמוני היהודים הסובלים מרדיפות ומחוסר-בטחון בפולין, רומניה, הונגריה וכו' מקווים למצוא מקלט בטוח בארץ-ישראל. גם ההון היהודי, הנדחק משוקי הארצות אשר בהן הוא נמצא מטעמים לאומיים ובלחץ התחרות הקפיטליסטית המחריפה, מחפש לו משק לאומי, יהודי.

תיאוריה "ציונית" זו היתה מלווה בקורת עוקצנית כלפי אלה הבאים לארץ לשם גישומה. תוך קביעת העובדות התלווצצה פק"פ על ה"לופט-מענטשן" (אנשים החיים מאוויר), כפי שהיו נוהגים אז להגדיר את קיומם החברתי של המוני היהודים במזרח-אירופה, ועל המתווכים הבורחים מן המציאות תחת להיאבק על שינויה, אך הסבירה שאין הם מסוגלים לעשות זאת בגלל אפיים החברתי.

והוא הדין ב"בנין הארץ". פק"פ יצאה חוצץ נגד הציונות, המטילה את נטל הבנין על הפועלים, אך היא לא שללה את המשימה עצמה. בחברה הקאפיטליסטית, היינו טוענים, מחולקים התפקידים: על הבורגנות לספק את האמצעים הדרושים לפיתוח הארצות הנמצאות תחת שלטונה, ואילו הפועלים ממלאים את תפקידם ממילא — בעבודתם, בזיעת-אפם ובדמם. אסור לדרוש מהם יותר.

חזות קאפיטליסטית

מתוך הנחה זו התנגדה פק"פ למדיניות־שכר המיוסדת על הצרכים של בנין־הארץ, יצירת עבודה והקמת משק־פועלים. היא דרשה להטיל את הדאגה לחסרי־עבודה על ההנהלה הציונית, הממשלה והעיריות, ההנגדה בתוקף להקמת ה"משרד לעבודות ציבוריות" (אשר ממנו צמח הענק "סולל בונה") ול"כיבוש העבודה" מידי הפועלים הערבים בסקטור היהודי על־ידי הורדתם ממקומות־עבודתם או התחרות בשכרם. שיטת הקבלנות, שהיתה נפוצה אז מאד בקרב פועלי־הבנין, היתה בעיניה אמצעי לניצול־יתר, ובקבוצות שקמו בעקבות שיטה זו ראתה גורמים המפריעים להתפתחות ההכרה המעמדית בין הפועלים, זורעים תחרות, פירוד וסיכסוכים ביניהם. פק"פ דרשה מן ההסתדרות להתרכז אך־ורק בהגנה על האינטרסים המקצועיים היומיומיים של הפועל, לנטוש את הקונסטרוקטיביזם ולהתרכז במלחמה מעמדית.

פק"פ לעגה לתכניות של הקמת משק סוציאליסטי ("חברת־עובדים") בסביבה קאפי־טליסטית תחת שלטון קולוניאלי. היא הוקיעתו כפרי דמיונם של בטלנים, בחוריי־ישיבה, הווי הזיות־שווא. היא היתה גדה לקיבוצים ולחבריהם האידיאליסטים התמימים. התלוצצה, כאמור, על סוציאליזם־של־דלות, שהיה אמנם אז מנת־חלקם, וניבאה רעות למחזיקים בו. פק"פ לא האמינה בקיומם ובהתפתחותם של הקיבוצים והתנבאה להפיכתם למשקים פרטיים. אגב, כל ההתישבות העובדת נדונה, לפי דעתה, לגורל דומה, כי "הקרנות הלאומיות" לא היו בעיניה אלא מוסדות־הונאה המכניסים את הקרקע למפעלים פרטיים נושאי־רווחים — בכספים הנאספים מהמוני היהודים בתפוז צות ובעבודתם של חברי הקיבוצים ויתר גופי ההתישבות השיתופית והקיבוצית.

ככל שייראה הדבר פאראדוקסלי, עובדה היא שהמפלגה הקומוניסטית בארץ־ישראל האמינה באפשרות של התפתחות קאפיטליסטית בארץ לפני ארבעים שנה, כשהדבר היה מוטל בספק בעיני הרבה ציונים לא־סוציאליסטים, התנבאה להתפתחות כזאת ותמכה בה. ופק"פ לא הסתפקה באמונה זו: היא הטילה את האחריות למשבר הקשה של אותן שנים על הציונות ועל שיטות ההתישבות שלה וראתה בהתפתחות הקאפי־טליסטית את המוצא מן המשבר. רעיונות אלו פותחו בהרחבה בשתי חוברות פרוג־ראמטיות שהופיעו בשנים 1924/25. הראשונה נשאה את השם: "מאטעריאלן צו אן ארבעטער פראַגראם" (חומר לתכנית פרוליטרית), היתה חתומה בראשי תיבות צ. ק. (צענטראל קאָמיטעט — הוועד המרכזי, כלומר של המפלגה), ונשאה את השם שהגדיר בשלש מלים את הפרוגראמה האנטי־ציונית, ה"ישובית" של פק"פ: "קריזיס אָדער באַנקראַט?" (משבר או פשיטת־רגל?). בתוך החוברת היתה תשובה: אין זה משבר אלא פשיטת־רגל מוחלטת של הציונות, שהביאה לידי משבר זה. המוצא ממנו נעוץ בהתנערות מן השיטות הציוניות, בהסרת המגבלות מדרך ההתפתחות הקאפי־טליסטית, הן מצד המוסדות הציוניים והן מצד השלטון המנדטורי, בויתור על המשק הלאומי ובהשתלבות במשק הארצי, תוך שיתוף־פעולה עם האוכלוסיה הערבית. רעיונות אלה נשנורחוזרו בחוברות המרובות שהיו פק"פ והפראקציה מוציאות בשנים ההן — קצתן ליגליות, שהיו מופיעות תחת שמות שונים שבכולם נזכרת המלה

'ארבעטער' (פועל): "ארבעטער געדאנק", "ארבעטער וועג", "ארבעטער פראבלעם-מען" וכד' (רעיון הפועל, דרך הפועל, בעיות הפועל...), כל זה כדי להטעות את השלטונות שסירבו להעניק רשיון לכתב-עת קומוניסטי בעל שם קבוע. כתב-עת כזה, בטאונה הרשמי של המפלגה, היה מודפס במחתרת ונשא את השם "פארויס" (קדימה). גם שתי החוברות הפרוגראמטיות הנ"ל הוצאו במחתרת בגלל תכנן הדוקטרינרי המובהק. הן היו אז האורים והתומים של המפלגה לחבריה והן גם עכשיו המקור המוסמך ביותר להכרת תורתה של פק"פ בתקופת הצטרפותה לקומינטרן וסמוך לאחריה.

החזון הקאפיטליסטי של פק"פ לא היה מקרי. ראשית, תאם חזון זה את הקונצפציה הקומוניסטית, שהכירה בתקופה ההיא בצורך בהתפתחות דמוקרטית רכושנית במושבות, לפחות בשלב ראשון אחרי שיחרורן, קונצפציה שהיתה קשורה בהכרת תפקידה הפרוגרסיבי של הבורגנות הלאומית באזורים הללו. שנית, היא נבעה משלילת דרכיה של ההסתדרות ומן המאבק נגד הקונסטרוקטיביוז שלה. שלישית, חזון קאפיטליסטי זה שימש תרופה לפשיטת-הרגל של הציונות ותחליף לציונות, אף נתן ביטוי לאמונה בהתפתחותם של הארץ וה"ישוב". כי פק"פ לא נואשה מגורלו של ה"ישוב". היא אף נלחמה נגד רגשי הייאוש שתקפו אז חוגים רחבים בציבוריות העברית ויצאה חוצץ נגד העזיבה וה"ירידה" — אם גם בלשונה שלה ובדרכיה-היא.

המפלגה אסרה על חבריה לעזוב את הארץ ללא סיבה מספקת ואישור מן המוסדות המפלגתיים. היא ראתה בעזיבת הארץ בריחה מן החזית. היא לעגה למנהיגים הציונים, השופכים דמעות על רוע-הגורל תחת לארגן את ה"ישוב" למאבק נגד האימפריאליזם. "לא קינות ולא תחנונים — מאבק מהפכני!" דרשו תעמלני המפלגה. הם התקוממו נגד אשמת הבגידה שטפלו על היורדים. "לא בוגדים הם אלה הרוצים לעזוב את הארץ", טען אז דניאל בשפתו הנמלצת, אלא "נשמות ציוניות אומללות", שהוטעו על-ידי הציונות והן מבקשות דרך להיחלץ ממנה. אך עם זאת התקוממה המפלגה נגד הירידה — נגד "בהלת הבריחה", רגילים היינו לומר: היא קראה לארגון מהפכני ולמאבק בציונות ובאימפריאליזם. הפועל צריך לדעת, היינו טוענים אז, שהמוצא מאבטלה, מניצול ומעוני איננו בהגירה מארץ אחת לחברתה אלא במאבק במקום למען הטבת מצבו, למען שינוי התנאים הסוציאליים.

טריטוריאליזם, יישוביזם, ראדיקליזציה
את פשיטת-הרגל של הציונות הסבירה פק"פ בשורה של סתירות אורגאניות אשר בהן הסתבכה. מצד אחד, טענה המפלגה, זקוקה הציונות לפיאודליזם, המאפשר לה לרכוש קרקעות ולהקים משק יהודי נבדל, אולם מצד שני מחוללות העליה וההתיישבות היהודית התפתחות כלכלית ההורסת את התנאים הפיאודליים ודורשת את ביטולן של שיטות המסים האגרריים מימי התורכים. התעשייה היהודית מצדה נפגעת משיטות אלו, נוסף למדיניות המכס והמס הקולוניאלית המכבידה על קיומה ועל התרחבותה. המשק היהודי זקוק לדמוקרטיזציה של המשטר, להשתתפות בשלטון,

לקביעת מדיניות התואמת את צרכיו — בעוד שהציונות נדונה לתמוך במנדטור הבריטי, בן־בריתה.

ניגודים וסתירות אלה מביאים לידי סיכסוך מחמיר והולך בין הציונות לבין צרכי ה"ישוב", מעודדים גיבוש חברתי, דיפרנציאציה מעמדית והלכּי־רוח מהפכניים בקרב הפועלים היהודים, וראדיקליזציה מזוּרזת בקרב ה"ישוב" בכללו. עם ש"ישוב" זה מתערה בארץ ומכה בה שרשים, לא די שהוא משתחרר מן האפוטרוֹפּוּסוֹת של הציונות אלא שהוא נכנס במאבק מחריף והולך אתה. וככל שהמאבק מחריף, כך ה"ישוב" מתקרב והולך אל האוכלוסייה הערבית וחלקיו השונים מתקשרים בשותפות־אינטרסים־וגורל אל החלקים המתאימים של האוכלוסייה הערבית. פועלי שני העמים נדחפים לסולידאריות לשם הגנה על האינטרסים המעמדיים המשותפים להם; הקיבוצים והמושבים מחפשים להם בני־ברית בקרב הפלחים; שני הגורמים האלה, כולל ההסתדרות אשר בה הם מאורגנים, חייבים להיות שליחי ההיסטוריה, הקידמה והסוציאליזם לא בהקמת חברת־עובדים לאומית אילוֹזוֹרית אלא בהריסת המחיצות הלאומיות, בהתקרבות לפועלים ולפלחים הערבים, בארגון משותף ובמאבק משותף למען האינטרסים המעמדיים שלהם. הבורגנות היהודית שוב אינה יכולה להסתפק בשוק היהודי הצר. בחתירתה הטבעית להתרחבות היא הודרת לשוק הערבי ומתקשרת בקשרי אינטרסים חיוניים אל עמיתה הערבים, הסובלים כמוה מן המדיניות המנדטורית, המטילה מסים כבדים על יבוא של חמרי־גלם וציוד תעשייתי ומציפה את השוק המקומי בתוצרת־חוץ פטורה ממכס, לרעתם של התעשייה הצעירה ובעלי־המלאכה המקומיים. גם האיכרים היהודים, למרות היותם "בועזים", מופיעים בתיאוריה זו כממלאי תפקיד פרוגרסיבי, אנטי־ציוני ואנטי־אימפריאליסטי, ע"י שגם הם נדחפים למאבק נגד התנאים הפיאודליים בחקלאות, ואפילו עליידי שהם מעסיקים פועלים ערבים, גם אם זו עבודה זולה. העיקר: הם הורסים את המחיצה הלאומית ומזרזים את ההתקרבות ההכרחית בין הפועלים היהודים והערבים, על אף הניגודים שביניהם בשלב הראשון.

כל הגורמים היצרניים האלה מתוך ה"ישוב" אינם יכולים להסתפק במוסדות לאומיים (אסיפת־הנבחרים, הוועד הלאומי וכו') ובאוטונומיה לאומית, כביכול, אשר בעזרתם רוצה הציונות להפריע למאבק נגד השלטון המנדטורי. צרכיהם החיוניים דורשים דמוקרטיזציה של המשטר, השפעה ופיקוח על דרכי השלטון, ויותר יותר הם נדחפים לשיתוף־פעולה משקי ומדיני למען הקמת מוסדות־יצוג נבחרים של כל התושבים.

מתוך תפיסה זו נבעה הפרוגנוזה בדבר קיום משותף של שני העמים, והיא שנתנה כעין משען מעשי לאמונה התמימה והעזה באינטרנציונליזם. פק"פ נזהרה שלא להעמיק חשוב בענין זה ולא היתה לה דעה ברורה על עתידו של מיעוט יהודי תחת שלטונו של רוב ערבי. היא האמינה שלא יאונה לו כל רע ודחתה את פתרון הבעיה לאחר המהפכה הסוציאלית. את המתיחות בין שני העמים היתה מיחסת למדיניות הבריטית של "הפרד ומשול" ולמדיניות הלאומנית של הציונות. הכל ישתנה, היתה מבטיחה, כאשר תיפסק הפראקטיקה של "כיבוש עבודה" ו"כיבוש אדמה", תחדלנה

ההסתה, הזרות וההתבדלות ויקום אותו שיתוף-פעולה בין שני העמים שההתפתחות ה"אובייקטיבית" מחייבתו. קריהפרדה לא יהיה אז לאומי אלא מעמדי. בקרב שני חלקי האוכלוסיה יתגבשו האינטרסים האמיתיים המשותפים ותחול דיפרנציאציה חברתית בין נושאייהם של אלה; עמלי שני העמים יתעוררו להכרה מעמדית, ויישוב אחד לא יחזור להשתלט על משנהו ולדפאו. במשטר הסובייטי נהנים כל העמים משוויון-זכויות ומאוטונומיה לאומית חפשית, ואין שום יסוד להניח שלא יקרה כדבר גם בארץ — היינו טוענים באותו הגיון ובאותה התלהבות שבהם מק"י כיום מבטיחה שלום עם הערבים וקיום בטוח של מדינת-ישראל אם אך יוחזרו הפליטים הערבים למקומותיהם והעם הפלשתינאי יקבל את זכויותיו הלאומיות.

במסגרת המבנה המארכסיסטי הזה, והפרוגנוזה שובת-הלבבות בדבר חיסול השנאה בין יהודים וערבים, הועידה פק"פ תפקידים מהפכניים היסטוריים להסתדרות, המשמת לפועל הערבי דוגמה מושכת לארגון ולמאבק; לקיבוצים, ששדותיהם גובלים עם הכפרים הערבים, ולאותו האלמנט הוותיק של ה"ישוב" שהתערה בארץ, נטש את מנטאליות המהגרים ושילב את עסקיו ואת צרכיו עם עסקי המשק הארצי וצרכי הארץ כולה. בהיעדר ערבים ממש קיבלו ילידי-הארץ מפיין היהודים, בייחוד דוברי-ערבית שבהם ויוצאי העדות המזרחיות, מעמד מיוחד, מיוחס בתוך המפלגה, שראתה בהם סוללי-דרך להתקרבות בין שני העמים, לארגון הפועלים והפליחים הערבים, לטריטוריאליזציה ולערביזציה של המפלגה עצמה.

(המשך יבוא)

הערות

1. ב. כצנלסון: "מן המיצר".
2. י. נמירובסקי: "מתוך האהל", ילקוט אחדות-העבודה ב.
3. ר' "קשת" יח.
4. ש.מ.
5. ר' "קשת" כב.
6. פ"דודר פ"דודרוביץ' ראסקולניקוב היה — יחד עם דיבנקו — גיבור הצי הבלטי, שמילא תפקיד מכריע בנצחון של מהפכת-אוקטובר. הוא היה חבר הרבז'נינסובייט בצדו של טרוצקי ופעל בקשר ישר אל לנין. לאחר זמן עמד ראסקולניקוב, יחד עם קירוב ואורג'יניקידזה, בראש פלוגות הגווארדיה האדומה שנלחמו נגד הלבנים והנחיתה הבריטית באזור הים הכספי. ראסקולניקוב היה האדמירל הראשון של הצי הסובייטי, מפקדו בים הבלטי ואחרי-כך גם בים השחור, זכה פעמיים במיסדר-הדגל-האדום על פעולות-מלחמה. בתום מלחמת-האזרחים נתמנה ראסקולניקוב שגריר ברה"מ באפגניסטן, הצליח בתפקידו והתמחה בבעיות המזרח, בשוכו למוסקבה הפקיד הקומינטרן בידו את מחלקת-המזרח. אז גם טיפל ראסקולניקוב בפק"מ בשלב הראשון שאחרי הצטרפותה לקומינטרן. נוסף לכך היה ראסקולניקוב גם סופר מצליח: השתתף בעתונים המרכזיים "פראבדה" ו"זוידה", היה עורך כתבי-העת "מולודאיה גווארדיה"